

מן השדה

יחידות הסיוע שליד בתי-המשפט לענייני משפחה

דורית אלדר, רג'ין דהן, חיה נבו וענת ענבר

יחידות הסיוע שליד בתי-המשפט לענייני משפחה הוקמו בשנת 1997, על-פי חוק בתי-המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995. תפקידן של היחידות לתת שירותי אבחון, ייעוץ וטיפול למשפחות המתדיינות, ולסייע לבית-המשפט לשלב את הפן הטיפולי בעבודתו המשפטית, תוך התייחסות לתכנים הייחודיים של התדיינות משפטיות אלו ולהשלכות ארוכות הטווח על המשך היחסים בין בני המשפחה לאחר סיום ההליך המשפטי. היחידות, הפועלות כחלק אינטגרלי של בית-המשפט, מסייעות במציאת פתרונות מוסכמים על הצדדים, תוך שימוש בטכניקות של פישור וגישור. היותן חלק מהמערכת המשפטית, מחד גיסא, ומרצף השירותים בקהילה (במשרד העבודה והרווחה), מאידך גיסא, מאפשר שירות מידי, זמין ונגיש, לעתים אף במהלך הדיון המשפטי עצמו, או התערבות טיפולית ממוקדת וקצרת מועד. במאמר נסקר תהליך הקמת היחידות וקביעת תפקידיהן, ומוצגת בו התערבויות טיפוליות של יחידות הסיוע: התובענה ליישוב סכסוך, התערבות ממוקדת "על-אתר" באלמות במשפחה, אבחון באמצעות צוות בין-מקצועי התערבות טיפולית ביחסי הורים וילדים תחת סמכות בית-המשפט. כמו כן מועלות הדילמות והסוגיות המרכזיות עמן המערכת מתמודדת בחלוף יותר משלוש שנים מאז הקמת יחידות הסיוע.

מבוא

יחידות הסיוע שליד בתי-המשפט לענייני משפחה הן שירות סוציאלי חדש וייחודי, של משרד העבודה והרווחה, המאפשר לשלב טיפול משפטי בענייני משפחה עם טיפול סוציאלי במשפחות המתדיינות. תפקידיו כוללים סיוע למשפחות, הנמצאות בעיצומו של הליך משפטי, וסיוע לבית-המשפט כמילוי תפקידו החברתי. כל זאת תוך

מתן סיוע נגיש, זמין ומקצועי הן למשפחות והן לבית-המשפט, וניסיון להגיע לפתרונות מוסכמים במידה רבה ככל הניתן.

מטרת מאמר זה היא לסקור את תהליך הקמת יחידות הסיוע בשנת 1997, את תפקידן ואת דרכי עבודתן, ולהציג את ייחודיות השירות הזה, הנובעת מהשילוב בין מערכות הרווחה והמשפט.

בחלק הראשון של המאמר יוצגו הבסיס התוקי והרציונל להקמת בתי-המשפט לענייני משפחה, שילובן של יחידות הסיוע בתוכם והעקרונות העומדים בבסיס עבודת היחידות והמבנה הארגוני. בחלק השני יתואר תהליך הקמת היחידות, תוך התייחסות למודלים קיימים בעולם. בחלק השלישי יסקרו תפקידי היחידות ודרכי עבודתן, תוך התמקדות בהערכה פסיכר-סוציאלית אבחונית וקביעת דרכי טיפול ובעיקר תהליכי הפישור והגישור, הייעוץ הניתן לבית-המשפט, החיסיון שתחתיו פועלות יחידות הסיוע וכן הקשר הרצוף בין יחידות הסיוע לבין השירותים החברתיים הקיימים בקהילה. לאחר מכן ייבחנו נושאים אחדים ויבאו דוגמאות מהשדה מתוך מגוון התחומים שהיחידות מטפלות בהם: התובענה ליישוב סכסוך, הטיפול באלימות במשפחה, עבודת הצוות הבין-מקצועי ומקומן של היחידות בטיפול ביחסים הורים-ילדים במקרים של הליכי פירוד וגירושים. לסיום, ולקראת סיכום, ידונו הסוגיות והדילמות שעלו במהלך השנתיים הראשונות לפעולת היחידות.

הבסיס החוקי, העקרונות המנחים והמבנה הארגוני

בתי-המשפט לענייני משפחה בישראל החלו את פעילותם לאחר חקיקת חוק בתי- המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995. חוק זה, שבא להסדיר את הטיפול האזרחי בנושאי משפחה, מבוסס על המלצות הוועדה לבחינת יישום דיני משפחה (דצמבר, 1986) שבראשה עמד כב' השופט א. שיינבוים (ז"ל) ואשר מונתה על-ידי שר המשפטים (ארבל וגייפמן, 1997). החוק קבע חידושים בכמה תחומים: לבית-המשפט לענייני משפחה ניתנה סמכות ייחודית לדון בענייני משפחה כמשמעותם בחוק, ופורטו החוקים שבסמכותו; נקבע, כי השופטים יהיו בעלי ידע וניסיון מקצועי בתחום המשפחה; גובשה התפיסה של ריכוז סמכויות בכל ענייני המשפחה בפני שופט אחד, כאופן שאינו מאפשר לפנות בתובענות שונות לבתי-משפט שונים הפועלים במנותק; נקבעו סדרי ראיות; נקבע, כי תוקם יחידת סיוע, כדי לאחד את הצד המשפטי והצד הטיפולי ומתוך הכרה, כי בית-משפט ייחודי זה עוסק בתכנים בעלי משמעות רגשית עמוקה ובסכסוכים בעלי השלכות ארוכות טווח על הצדדים.

יחידות הסיוע שליד בתי-המשפט לענייני משפחה הוקמו על-פי סעיף 5 לחוק

בתי-המשפט לענייני משפחה. סעיף זה קובע, כי על יחידת הסיוע לתת "בעצמה או באמצעות אחרים, שירותי אבחון, ייעוץ וטיפול בענייני משפחה, לרבות העמדת מומחים לרשות בית-המשפט". כלומר, לסייע לבית המשפט למלא את תפקידו המשפטי והחברתי, באופן שיאפשר לו להביא בחשבון בהכרעותיו גם את ההיבטים הפסיכולוגיים והחברתיים, הייחודיים למערכות משפחתיות, והקשורים למכלול הסכסוך המשפטי.

יחידות הסיוע תופסות עצמן ממוקמות בצומת שבין בתי-המשפט לקהילה, והן פועלות על-פי עקרונות של שותפות ושיתוף פעולה בינן לבין המערכות השונות – בית-המשפט, עורכי הדין והשירותים החברתיים והטיפוליים בקהילה. הן נדרשות לשמור על מקצועיות ואמון מרביים מצד כל הגורמים הנוקטים לשירותי היחידה, ולהקפיד על כללי הפרטיות והסודיות המקצועית, הנובעים מהחוק ומכללי האתיקה של העבודה הסוציאלית ושאר המקצועות הטיפוליים. בשל היותן חלק מבית-המשפט לענייני משפחה, הן גם חלק בלתי נפרד ממארג שירותי הרווחה בקהילה, ואינן משמשות תחליף להם. תפקודן הייחודי דורש מיקום בצמוד לבתי-המשפט, ובמקומות שאין הדבר כך, עלולה להיפגע עבודת היחידות.

כל עובדי היחידות הם עובדי משרד העבודה והרווחה. היחידות פועלות על-פי החלוקה הארגונית – מטה ושלושה מתחנות – של משרד העבודה והרווחה. הממונה הארצית, המשתייכת למטה, אחראית מבחינה מקצועית על היחידות, על פיתוח המדיניות, על התכנים המקצועיים, על הקשר עם המערכת המשפטית, על קביעת סדרי עדיפויות ותקצוב, בכפיפות ישירה למנהל האגף לשירותים חברתיים ואישיים ובשיתוף עם השירות לרווחת הפרט והמשפחה. בכל מחוז יש ממונה אזורית, האחראית על יישום המדיניות, ההפעלה, הניהול והפיקוח המקצועי על היחידות באותו מחוז ועל הדרכה ישירה של העובדים ביחידות שבאחריותה. כמו כן הממונה האזורית אחראית על התיאום בין היחידות לבין השירותים החברתיים במחוז ובקהילה ועל הקשר השוטף של היחידות עם המחוז. בכל זאת, במסגרת השירות לרווחת הפרט והמשפחה במחוז ובכפיפות למרכז השירות במחוז, אך בכל הנוגע לתפקודן המקצועי של היחידות מול המשפחות ומערכת המשפט, הן כפופות לממונה הארצית. נוסף לכך קובע החוק, כי היחידות כפופות לנשיא בית-המשפט בו הן פועלות ביחס לדרכי עבודתן. בכך באה לביטוי מעשי התפיסה שיחידות הסיוע משולבות הן במערכת הרווחה והן במערכת המשפט. תפיסה זו מונצחת אף בחוק המדגיש כי שר העבודה והרווחה יחד עם שר המשפטים הם האחראים על הקמת היחידות ועל פעולתן.

כיום, מועסקות ביחידות בנוסף לממונות האזוריות ולממונה הארצית 32 עובדות סוציאליות בכירות, ומספרן עומד ביחס ישר למספר השופטים בבית-המשפט, שבהם פועלות היחידות. התקנות בחוק קובעות, כי מספר העובדים הסוציאליים לא יפחת ממספר משרות השופטים המכהנים בבית-המשפט.

התקנות קבעו גם, כי ביחידות הסיוע יועסקו פסיכולוגים ופסיכיאטרים, מומחים לענייני משפחה וילדים, שתפקידם להעשיר את השירות ולאפשר ראייה אינטר-דיסציפלינרית מורכבת, המרחיבה את דרכי ההתייחסות למשפחות. גישה זו מאפשרת התייחסות רב-מדדית ורחבה בתהליך האבחון והטיפול במשפחות ובייעוץ הניתן לבית-המשפט. המשפחות בטיפול נמצאות במשבר, שמקורו בסכסוך שלא עלה בידן לפותרו בכוחות עצמן, ובגינו הגיעו לכדי התדיינות בבית-המשפט. לכן יחידות הסיוע הן שירות סוציאלי, אך הן בעלות תפיסה בין-מקצועית מורכבת.

הקמת יחידות הסיוע

תהליך הקמת יחידות הסיוע היה הדרגתי. בשנת 1997 הוקמו שש יחידות (ברמת-גן, בירושלים, באשדוד, בבאר-שבע, בחיפה ובנצרת) ליד שישה מתוך עשרה בתי-המשפט לענייני משפחה. בשנת 2000 הוקמו שלוש יחידות נוספות (באילת, בטבריה ובקרית שמונה). כיום נותר בית-משפט אחד (בחדרה) שבו לא הוקמה עדיין יחידת סיוע.

להקמת היחידות קדמה התלבטות רבה על תכני העבודה ומהותה. בעת הקמת שירות חדש ניתן לגבש מראש ובאופן ברור קווי פעולה, הנחיות, מטרות ועדים, ולהתחיל לבצעם. אפשרות אחרת היא לצאת לדרך עם תפיסות ראשוניות כלליות ולהתחיל ליצור את התיאוריה והכללים על סמך המציאות המתהווה. במקרה זה, נעשה ניסיון להגדיר באופן כללי כבר בשלב החקיקה את מהות היחידות ואת תפקידיהן. ההגדרה פירטה נושאים מסוימים, כגון הצווים (1996), המגדירים את דרכי הקמת היחידות ואת כישורי עובדי יחידת הסיוע. הצווים כוללים מפתח לתקינת היחידות ותפקידיהן השונים, לוח זמנים להקמתה (שישה חודשים לאחר כינון בית-המשפט שאליו סמוכה היחידה) וכדומה. בדיונים שהתקיימו בוועדה משותפת למשרד העבודה והרווחה ולמשרד המשפטים, שהוקמה לצורך בחינת הנושא, בשיתוף עם גורמים מקצועיים רבים ותוך התייחסות להגדרות הקיימות בחוק נבחנו התכנים המקצועיים וגובשו יעדים כלליים. הוועדה לא הגישה דו"ח מסכם.

בשלב הקמת היחידות והפעלתן נשמרה התפיסה הבסיסית הקובעת, כי יש מקום לגוף טיפולי, המתפקד כחלק אינטגרלי של בית-המשפט לענייני משפחה. תפיסה זו שאבה השראה ממחילים דומים בעולם, כגון ארצות-הברית, קנדה, ניו-זילנד ובעיקר אוסטרליה. במודל האוסטרלי מופנית כל משפחה ליחידת הסיוע של בית-המשפט עוד לפני הדיון המשפטי, לייעוץ בשיקום הנישואים או לפישור וגישור לצורך סיומם. מרבית המשפחות מגיעות להסכמה באמצעות תהליכי פישור וגישור ואינן נזקקות

להתדיינות משפטית ממושכת ויקרה. עם זאת, תפקידי היחידות באוסטרליה מוגבלים לנושאי משמורת וסדרי ראייה של קטינים, וטובת הילדים נתפסת כבעלת החשיבות המרכזית בתהליך. באוסטרליה, שלא כמו בישראל, יכולה המשפחה לפנות ליחידות הסיוע ישירות לפני תחילת ההליך המשפטי, והיחידות אף עורכות תסקירים בנושאי משמורת וסדרי ראייה (Brown, 1997a; Foy, 1987; Steinberg, 1989). בשעת חקיקת החוק בישראל היה צורך להתאים מודלים אלו לחוק הישראלי, שבו מכלול רחב ביותר של נושאים ושהגדרת המשפחה בו כוללת גם ידועים בציבור, קרובי בני זוג וכדומה. כמו כן נדרשה התאמה למציאות הישראלית, אשר בשל מגוון שירותי הרווחה בקהילה, ובעיקר בשל הפריסה של פקידי סעד לסדרי דין בכל הרשויות המקומיות, הוצעה גם בעבר פתרונות טיפוליים נרחבים לסכסוך המשפחתי, בעיקר במקרים שילדים מעורבים בסכסוך.

תפקידי יחידות הסיוע ודרכי עבודתן

בית-המשפט מפנה משפחות ליחידת הסיוע לצורך אבחון, פישור וגישור, או לשם התערבות טיפולית. בית-המשפט רשאי לבקש חוות דעת בכתב הן לגבי הנושא הנדון בפניו והן לגבי הסכסוך המשפחתי כולו. כמו כן יכול בית-המשפט לאפשר לצדדים המעורבים בסכסוך להגיע להסכמות באמצעות יחידות הסיוע (בנושא יחיד או במכלול הסכסוך). גישה זו תואמת את התפיסה הקיימת במדינות רבות בעולם, לאפשר למשפחות המתדיינות לפתור את הסכסוך באמצעות פישור וגישור (אלדר, 1998, ארבל וגייפמן, 1997). תהליכי הפישור והגישור נערכים במפגשים משותפים ונפרדים של בני המשפחה עם עובדי היחידה. במהלך המפגשים מתמקדים בצרכים הייחודיים של כל בני המשפחה. הסיוע כולל התייחסות למשבר שהמשפחה שרויה בו, ניסיון לעזור לבני המשפחה להגיע להסכמות, קשר עם גורמים טיפוליים בקהילה, תיאום והפניה על-פי צורכי בני המשפחה ובהתאם לרצונם. הליך כזה מאפשר למשפחה להחזיר לעצמה את השליטה על ההחלטות המשפיעות על חייה, מונע התדיינות משפטית על כל השלכותיה הרגשיות, התפקודיות והכלכליות, ושומר על "קווים אדומים" בכל הקשור לטובתם של קטינים וחסרי ישע.

אופיה של יחידת הסיוע, שאחת ממטרותיה, להציע מענים מהירים וזמינים ההולמים את השלב שבו נמצאת המשפחה, מכתיב דרכי אבחון והתערבות נגישים, ממוקדים וקצרי מועד. היחידות עוסקות במכלול התחומים שבהם עוסק בית-המשפט לענייני משפחה (מלבד אימוץ), במגוון האוכלוסיות ובכל סוגי הפניות שבסמכות בית-המשפט. כך, לרוגמה, מטפלות היחידות בסכסוכים בין בני זוג, ביחסי הורים-ילדים

(סדרי ראייה, סרבנות קשר וכיו"ב), ביחסי הורים וילדיהם הבגירים, בסכסוכים בין אחים בגירים, בалиמות, באפוטרופסות, בקישור לשירותים בקהילה ובכל נושא אחר לפי דרישת בית-המשפט, גם בתחומים שאינם, בדרך כלל, בטיפול שירותי הרווחה. תפקידי היחידות מתמקדים בשני תחומים: הערכה ודרכי טיפול; ייעוץ לבתי-המשפט.

הערכה ודרכי טיפול

- הערכה ראשונית של המשפחות המתדיינות בנושאים בגינם פנו לבית-המשפט והופנו ליחידה.
- סיוע למשפחות באמצעות תהליכי גישור ופישור להגיע להסכמות מלאות או חלקיות בנושאים שבגינם פנו לבית-המשפט.
- ייעוץ ממוקד והכוונת המשפחות, על פי הצורך, לאבחון, לטיפול, לייעוץ, לגישור או לפישור בקהילה. ההכוונה תיעשה על סמך הערכה מקצועית ותיאום, על-פי צורכי המשפחה, בין בית-המשפט לבין שירותי הרווחה והטיפול בקהילה.
- במקרים שבהם מצביע האבחון הראשוני על צורך באבחון מקיף בקהילה, יומלץ על הפניה לקבלת תסקיר פקיד סעד לסדרי דין, שיאפשר להציג את מכלול העובדות בפני בית-המשפט וימליץ על הסדרי המשמורת והסדרי הראייה העתידיים של הקטינים.
- התערבות טיפולית קצרת מועד וממוקדת בנושאים הנוגעים ישירות לתחום ההתדיינות המשפטית.
- מענה מקצועי ראשוני למשפחות לבירור עתיד הנישואים, הפניה לטיפול זוגי לשיקום הנישואים או לגישור כאשר פני הזוג לגירושים.
- הסברה למשפחות על ההשלכות שיש לסכסוך משפחתי על כל בני המשפחה, ובעיקר על הילדים, וניסיון לסייע למשפחות למצוא את נזקי העימות.

ייעוץ לבתי-המשפט

- ייעוץ לבתי-המשפט בעניינים מקצועיים, המאפשרים לזהות את מוקדי הסכסוך, לגבש המלצות בנושאים הנוגעים להיבטים טיפוליים משפחתיים, אישיים ובין-אישיים של המתדיינים ולהשלכותיהם.
- ייעוץ והמלצות לבתי-המשפט לגבי הסכמי משמורת והסדרי ראייה, הכלולים בהסכמי גירושים, במקרים שבית-המשפט מוצא לנכון להעמיד את ההסכמים להערכה מקצועית של היחידה.
- השתתפות בדיונים על-פי בקשת בית-המשפט לצורך מתן חוות דעת "על אתר" (במהלך הדיון המשפטי).
- השתתפות בדיאיון ילדים בלשכת השופט ובעיבוד תכניו לאחר מכן.

על-פי החוק, יחידות הסיוע פועלות תחת חיסיון (מלבד מקרים של התעללות בקטינים ובחסרי ישע, שבהם קיימת חובת דיווח). על-פי תקנות סדרי הדין האזרחי [תקנה 258 יט(ב)], כללי חיסיון העדויות חלים על הדברים שאומרים הצדדים ליחידת הסיוע. מכאן נובע, כי בחוות הדעת לבית-המשפט מועבר רק מידע המתייחס לתוצאות ההתערבות, ולא לתהליך, ואילו הפרטים העולים בתהליכי הפישור, הגישור ובמפגשים הטיפוליים מוגנים. חיסיון זה מאפשר לצדדים ולאנשי הטיפול להתמקד באינטרסים האמיתיים, שמאחורי העמדות המוצהרות, במטרה להביא לפתרונות הולמים למשפחה, מבלי שהמידע העולה בתהליך ישפיע על ההליך השיפוטי, במקרה שלא הושגו הסכמות. ללא הסכמה על ויתור סודיות לא מתקבל מידע ביחידה ולא נמסר ממנה מידע לשום גורם.

היחידות אינן תחליף לשירותים הניתנים בקהילה. לעובדים הסוציאליים ביחידות הסיוע אין, למשל, מינוי של פקידי סעד לסדרי דין ואין הם עורכים תסקירים. הייעוץ בחיי המשפחה והנישואים ניתן בתחנות לטיפול משפחתי, ציבוריות או פרטיות; הטיפול במשפחות הסובלות מאלימות מתקיים במרכזים למניעה ולטיפול במשפחה; ומרכזי הקשר הורה-ילד מוסיפים להיות המסגרת הטיפולית ההולמת למשפחות הזקוקות לפיקוח ולהדרכה בקשר שבין הורים לא משמורנים לילדיהם.

דרכי העבודה ביחידות הסיוע מגוונות, והשירות זמין ונגיש — הן למשפחות המתדיינות והן למערכת המשפטית, תוך עמידה בלוח זמנים והתייחסות מיידית לפניות בית-המשפט. מקצת המשפחות מופנות ליחידה במהלך הדיון בבית-המשפט. במקרים אלו ההפניה יוצרת "פסק זמן", שבמהלכו מנסים למתן או לעצור את ההסלמה, ליצור הסכמה בנושא מטרים או במכלול הסכסוך, ולאפשר לצדדים לחזור לאולם בית-המשפט בעמדה המקצרת את ההליך ומונעת את הצורך בהכרעה שיפוטית. התערבויות אלו, המכונות "התערבויות על-אתר", לא היו מוכרות בעבר במערכת המשפטית והטיפולית. הן מאפשרות גם לסייע לבית-המשפט באבחון ממוקד, ובמתן מענים מידיים במקרי חירום או במקרים הדורשים מענה זמני, כגון הסדרי ראייה זמניים עד לקבלת תסקיר או סיום ההליכים. דרך התערבות זו מתאימה במיוחד במקומות שבהם יחידות הסיוע ממוקמות במבנה בית-המשפט (ירושלים, באר שבע, נצרת, רמת-גן ואילת), כפי שגרסה התפיסה המקורית. הצפי הוא, כי עם הקמת היכלי המשפט ברחבי הארץ יתוכננו יחידות הסיוע לצד בתי-המשפט לענייני משפחה. יחידות הסיוע מרחיבות את פעילותן. הן מקיימות סדנאות מידע והדרכה להורים בהליכי גירושים, שמטרתן להעמיק את המודעות להשלכות הסכסוך, לסייע להורים לשפר את דרכי ההתמודדות ולפתח אמצעים לשימור הורות משותפת גם לאחר הגירושים, לטובת הילדים. סדנאים כאלה מתקיימות במקומות רבים בעולם שבהם בתי-משפט למשפחה, וכחלק ממדיניות ארצות-הברית ההשתתפות בהן היא חובה על-פי חוק ולא ניתן להמשיך את הליכי הגירושים בלי להשתתף בהן.

בשלב הקמת היחידות לא נקבעו הגבלות כלשהן על סוג ההפניות של בית- המשפט. במהלך עבודתן נבחנו ההפניות, דרכי ההתערבות ותוצאותיהן, בכונה ללמוד תוך שיח עם השופטים, היכן פעלו ביעילות, איזה סוג של הפניה התאים לעבודה המקצועית המתבצעת ביחידה, והיכן ניתן היה לסייע למשפחות ולמערכת המשפטית. כמרכן נבחנו המקרים שבהם התערבות היחידה לא היתה יעילה, ושעבורם התאימה יותר הפניה ישירה לקהילה (ובעיקר לפקדי סעד) או לגורמים טיפוליים קודמים ולא לגורם טיפולי נוסף.

תהליך זה של הבניה משותפת הרחיב את עבודת היחידות לנושאים נוספים. אחד מהם היא השתתפות בדיונים על-פי בקשת השופטים, במקרים שהיחידות הגישו חוות דעת ובמקרים שלאחר הדיון הראשוני סבר השופט, כי נוכחות עובד יחידת הסיוע תתרום להתפתחות הדיון. תחום נוסף הוא ריאיון ילדים בלשכת השופט. שופטים אחדים מצאו כי ריאיון משותף של שופט ועובד יחידת הסיוע מאפשר כמה דברים: הכנת הריאיון על-פי המידע הקיים והתייחסות לשאלות העיקריות שעניינן התכנים המשפחתיים; העשרת המפגש המשותף עם הילד על-ידי התייחסות הבין-מקצועית אליו ודיון בריאיון לאחר סיומו, תוך הרחבת הפרשנות וההתייחסות בראייה הבין-מקצועית. נוסף לכך, בכתב-משפט אחדים נבחנה האפשרות להפנות משפחות ליחידות הסיוע סמוך להגשת כתבי התביעה וההגנה ולפני הדיון הראשון. הפניה כזו מעניקה לצדדים הזדמנות להגיע להסכמות לפני ההסלמה שגורר בעקבותיה ההליך המשפטי. עם זאת, לעתים, דווקא לאחר שנוכרת המעורבות השיפוטית, מצליחות משפחות להפיק תועלת מההתערבות הטיפולית. יתרונותיה של כל אחת מהגישות תשמשנה בעתיד בסיס לשכלול דרכי המיון במטרה לתת למשפחות שירות הולם וטוב ככל האפשר, ולקצר, במידת האפשר, את ההליכים המשפטיים. את השנתיים הראשונות להקמת היחידות ליווה מחקר, שערך גורם מחקר חיצוני (מכון "ברוקדייל") ושאוּפיו הערכה מעצבת. בסיום המחקר יוגש דו"ח מקיף ומסכם, שישקף את תהליך הקמת היחידות וגיבוש תפקידן וימליץ המלצות לשיפור.

בשלוש השנים הראשונות לעבודת היחידות טופלו בהן כ-7,500 משפחות. למרות ההדגשים השונים, הנובעים מאופיו של כל בית-משפט יחידת הסיוע שלו, מרבית ההתערבויות (כמחצית עד כשלושת רבעי מכלל ההתערבויות) עסקו בהליכי פישור, גישור וגיבוש הסכמות, בין אם באופן ישיר, על-פי בקשת בית-המשפט וצורך בהשגת הסכם כולל, ובין אם באמצעות ניסיונות להסכמות חלקיות (למשל ביחס לסדרי ראייה). בין 20 ל-40 אחוזים מכלל הפניות היו לצורי הגנה במסגרת החוק למניעת אלימות במשפחה, לקבלת הצו בבית-המשפט ולהתארגנות בני המשפחה סביב ביצוע הצו והמשך טיפול. כשליש מהפניות נגעו במישרין ביחסי הורה-ילד לאחר הגירושים — אם בגיבוש הסדרי ראייה (זמניים או קבועים) או בשאלות של משמורת, נתק מאחד ההורים או מחויבות ההורים כלפי ילדיהם. כ-10-20 אחוזים מכלל

הפניות היו בתכנים הקשורים לסכסוכים משפטיים בין בני משפחה בוגרים (ללא ילדים) בנושאים שונים ומגוונים בעלי גוון רגשי מובהק. כמרכז ניתן ייעוץ שוטף לבית-המשפט, במהלך הדיון או לאחר תהליך התערבות, לצורך הכנת חוות דעת וגיבוש המלצות. מחשוב היחידות והתקנת תוכנה ייחודית עבורן יאפשר פילוח מדויק יותר של ההפניות ושל אופי ההתערבויות.

מתחומי ההתערבות ביחידות הסיוע

לצורך הבהרת ההיבט האבחוני והטיפול של עבודת היחידות יוצגו להלן כמה היבטים המאפיינים את תהליך העבודה ביחידות הסיוע בליווי דוגמאות.

התובענה ליישוב סכסוך. בחוק בתי-המשפט לענייני משפחה הציע המחוקק לבני זוג פנייה לערכאות שיפוטיות ללא תביעות וללא הסלמת המאבק. בעקבות פנייה זו רשאי בית-המשפט להפנות את הצדדים ליחידות הסיוע או לגישור בקהילה, במטרה לסייע להם להגיע לפתרונות מוסכמים לסכסוך. בתקופה זו בני הזוג אינם יכולים להגיש תביעות משפטיות זה כנגד זה. הם מוזמנים ליחידת הסיוע לשיחה ראשונית, שמטרתה לברר את עתיד מערכת היחסים ביניהם, וכאשר ההערכה, המשותפת להם וליחידה, היא, כי הם אינם בשלים עדיין להחלטה על פירוד, ויש עדיין סיכוי סביר לשיקום המערכת הזוגית, מעניקה היחידה התערבות טיפולית ממוקדת, שמטרתה לעזור להם לבחון את יכולתם להמשיך בחיים משותפים ולהתמודד עם הקשיים שהביאו אותם לבית-המשפט. לחלופין, מוצעת להם הפניה לטיפול או לייעוץ זוגי בקהילה.

לבני זוג שבחרים להמשיך בהליכי פירוד וגירושים, מוצע לנסות להגיע להסכמה ביחס לפירוד, שכן פתרון מוסכם נתפס עדיף על החלטה שיפוטית, ובלבד שנשמרת טובתם של הקטינים. כמו כן ניתן להפנות בני זוג לשירותי גישור בקהילה, בעיקר במקרים שבהם העלתה ההערכה כי יש צורך בתהליך גישור ממושך, כשמרכז הכובד הוא סכסוך מורכב על רכוש, כשבני הזוג מעדיפים חלופה זו או כאשר ההערכה היא כי אינם זקוקים לסמכות בית-המשפט לצורך התהליך.

במקרים רבים נמשך הליך הפישור ביחידות הסיוע. במהלך הפישור נכללים עיבוד החלטה להיפרד, השלכות הפירוד והתייחסות קונקרטית לשאלות הנובעות ממנו. העבודה מתמקדת בעיקר בהמשך תפקודה של המשפחה לאחר הגירושים, ובעיקר בהמשך ההורות. הליך הפישור ביחידות הסיוע אינו כולל סיוע משפטי, וכל אחד מהצדדים חופשי להתייעץ עם עורך דינו בכל שלב. עם זאת, בכמה יחידות מתגבש

מודל עבודה משותף של עובדי יחידת הסיוע עם עורכי דין (מטעם הנהלת בתי המשפט) שנותנים מענה לשאלות המשפטיות העולות בהליך ומנסחים את ההסכמות המושגות במסמך משפטי, המוגש לבית-המשפט כהסכם לאישור (אלדר, 1999; ארבל וגייפמן, 1997).

במקרים שבני זוג אינם מוכנים להשתמש בהליכי פישור וגישור ובמקרים שהליכים אלו אינם עולים יפה ולא מושגות הסכמות מסתיים ההליך ליישוב הסכסוך. הצדדים רשאים להגיש תביעות והתהליך האדברסרי הרגיל נפתח. מעצם אופיו של הליך ליישוב הסכסוך, כמו בשאר הליכי הפישור והגישור ביחידת הסיוע, כל הנאמר בפגישות חסוי לחלוטין ודבר מהדברים העולים במהלכו אינו מועבר לבית-המשפט, מלבד תוצאות ההליך.

הטיפול באלימות במשפחה במסגרת יחידות הסיוע. יחידת הסיוע מטפלת באלימות במשפחה, בעיקר במקרים שאחד מבני הזוג הגיש בקשה לצו הגנה ולהרחקת בן משפחה אלים מהבית. משפחות אלו מופנות ליחידה להתערבות מהירה ולעתים אף מידית, עוד באותו יום או תוך ימים ספורים, והתגובה נמסרת לשופט ללא עיכוב.

ניתן לחלק את המשפחות המופנות ליחידות הסיוע לקבלת צו הגנה על-פי המאפיינים האלה:

1. אלימות בין בני זוג, בעיקר אלימות כלפי נשים ואלימות בין בני זוג קשישים. כאשר מדובר בפניות ראשונות או בפניות חוזרות מתבקש צו הגנה נגד בן הזוג האלים. למרבית המשפחות יש ילדים קטינים, אשר חורים אלימות בין הוריהם.
2. פנייה של הורים להפעיל צו הגנה נגד ילדיהם הבוגרים. במקרים רבים מדובר בבנות או בבנים חולי נפש, מכורים לסמים או בעלי רקע עברייני שהוריהם חשים כי אין בכוחם להמשיך להתמודד עם קשייהם. לרבים מהם אין, בשלב זה, פתרונות הולמים בקהילה.
3. מקרים בודדים של פנייה להפעלת צו הגנה של ילדים בוגרים נגד הוריהם.

בבדיקה מדגמית של משפחות שהופנו ליחידה בנושא זה נמצא, כי התערבות מהירה, הנעשית תוך כמה ימים, יכולה לכלול מגוון רחב של תהליכים טיפוליים:

1. הפחתת המתח והלחץ שבעלי הדין נתונים בו בעקבות המפגש עם מערכת בתי המשפט, ובעיקר למי שחוזה מפגש ראשון עם המערכת השיפוטית.
2. מתן מענה מידי, תוך כדי התהליך המשפטי, ולאחר התערבות "על-אתר", בנושאים נקודתיים, כגון הסדרי ראייה זמניים, פתרון מוסכם בין בני הזוג והפניה לטיפול.

3. התייחסות מיידית לילדים במשפחות אלימות. התערבות זו כוללת הערכת מידת הסיכון של הילדים ובחינת הצורך לערב במקרה הצורך את שירותי הרווחה המתאימים (לדוגמה, פקירי סעד לחוק הנוער).
4. אפשרות לבדוק יחד עם המתדיינים אופציות טיפוליות שונות, המתאימות לצורכיהם המיוחדים; אפשרות להפנותם לשירות טיפולי בקהילה ולסייע להם ביצירת הקשר הראשוני עם שירות זה. בחירת השירות ההולם מגדילה באופן ישיר את סיכויי הצלחת הטיפול.
5. שמיעת המתדיינים כל אחד בנפרד. שלא כמו באולם בית-המשפט, ניתנת לכל צד האפשרות לבטא מצוקות שאינן יכולות להעלות בנוכחות הצד השני. יש לכך חשיבות, בעיקר כאשר מדובר בקרבן אלימות המאיים על-ידי בן משפחה, ועלול להמשיך להימצא עמו תחת קורת גג אחת.
6. שימוש בשפה טיפולית מרגיעה ומאפשרת, שונה מהשפה המשפטית, שלעתים איננה מובנת למשפחות.

התערבויות אלו תואמות את הידע המחקרי, הקיים בנושא הטיפול בנשים מוכות, ועל-פיו שליטה היא נושא מרכזי במערכת יחסים אלימה, והיא מקשה על הנשים לדווח על האלימות המופעלת נגדן, בעיקר משום שהאלימות קיימת בקונטקסט של סתירה במערכת יחסים שבה בן הזוג האלים הוא גם מקור לרגש חיובי כשעליהן להתעמת עם גרסתו של בן הזוג האלים, המכחיש בבית-המשפט את האלימות, מה גם שבית-המשפט נתפס כ"מערכת גברית" והחקיקה מושפעת מתפיסות חברתיות פטריארכליות (רדאי, 1995). דאטון (Dutton, 1992) מתייחסת גם להיבט הרגשי של הטיפול בנשים מוכות. לדבריה, יכולתה של אישה להביא את דברה בפני המערכת המשפטית באופן שיתקבל כאמין, עשויה לסייע לתהליך ההחלמה הפסיכולוגית שלה ולאישור החוויה האלימה, ואילו תגובה שלילית של המערכת עלולה להוסיף לטראומה ולגרום לקרבנות כפולה. התערבות של יחידת הסיוע בנושא זה באמצעות צווי הגנה אמורה לסייע לקרבנות, מרביתן נשים, להביע באופן הולם את חרדותיהן ואת קשייהן ולקבל מענים מידיים, ובמקביל להתייחס גם לקשייו ולמצבו של הצד האלים, לצרכיו המידיים, להמשך הקשר בינו לבין ילדיו, ובעיקר, לאפשרויות הטיפוליות העומדות לרשותו. כך יכולה היחידה גם לסייע למערכת המשפטית לפעול למניעת האלימות ולטיפול בה.

להלן תוצג דוגמה להתערבות מהירה וממוקדת כשבית-המשפט מבקש התערבות קצרת מועד ותגובה תוך ימים אחדים (דוגמה זו מייצגת את מרבית המקרים המופנים ליחידה).

גב' מ. פנתה לבית-המשפט לענייני משפחה בבקשה להאריך צו הגנה נגד בעלה.

לכני הזוג שלושה ילדים קטינים. המשפחה הופנתה ליחידת הסיוע אשר התבקשה להתייחס לשלושה נושאים:

1. חוות דעת לגבי המשך צו ההרחקה.
2. להמליץ על הפניית המשפחה לטיפול בבעיית האלימות.
3. לסייע לכני הזוג לכדוק אם פניהם להמשך חיים משותפים או לגירושם.

יחידת הסיוע התבקשה לגבש אבחנה ולמוסרה לבית-המשפט בתוך שבוע ימים. התקיימו שלוש פגישות משותפות ונפרדות, עם בני הזוג, וכן בירור בקהילה (בהסכמת בני הזוג). לאחר דיון ארוך שבמהלכו בוטאו כעסים, תסכולים והאשמות הדדיות, הגיעו בני הזוג, בעזרת העובדת הסוציאלית, להסכמה כי הבעל יצא מן הבית מרצונו לתקופה נוספת של חודשיים. שניהם התחייבו לקשר עם פקידת הסעד, שמטרתו הוגדרה על-ידם כהכנה לגירושם וכמעקב אחר סדרי הראייה, כפי שיומלצו על-ידה. למרות קוצר הזמן הגיעו בני הזוג, בסיוע העובדת הסוציאלית, לכמה הישגים משמעותיים:

1. נתקבלו הסכמות שאיפשרו לכל בני המשפחה פסק זמן מהמתח ומהמאבקים שבהם היו שרויים זה שנים. מכיוון שהסכמות אלו התקבלו במשותף, תוך שימוש בהליכי גישור ופישור ולא על-פי החלטה שיפוטית כפויה, רבו הסיכויים כי בני הזוג אכן יעמדו בהם.
2. הפניית בני הזוג למסגרת טיפולית מתאימה לצורכיהם, כאשר עובדת היחידה יצרה את הקשר הראשוני, והגדילה את הסיכוי שהם אכן יפנו ויקבלו את הטיפול המתאים.
3. השימוש בסמכות בית-המשפט ובסנקציות העומדות לרשותו (החלטה שיפוטית), הוצגו כאלטרנטיבה לשיתוף פעולה, להסכמות ולהפניה לטיפול ביחידת הסיוע.
4. תשומת לב מיוחדת הוקדשה למצב הילדים, וההמלצה היתה להפנות את המשפחה לפקיד סעד לצורך בדיקת מצבם ולקביעת הסדר ראייה בזמן שהאב מורחק מהבית. עם זאת, נקבעו הסדרי ראייה זמניים, שמנעו נתק בקשר בין האב לילדיו עד לעריכת התסקיר, צמצמו את תסכולו של האב, שהיה גובר לו היה מורחק מילדיו, ומנעו הסלמה במערכת היחסים. פרטי ההסדרים הזמניים הועברו באמצעות בית-המשפט לפקידת הסעד לסדרי דין, כדי לשמר רצף של טיפול במשפחה.

דוגמה זו שבה ומחדדת את חשיבותם של המיומנות המקצועית, הזמינות ויכולת התגובה המהירה של עובדי יחידות הסיוע בטיפול באלימות במשפחה, כאשר הסמיכות הפיזית לבית-המשפט מגבירה את היכולת ליישם את עקרונות העבודה. עוד נמצא, כי יש חשיבות עליונה להפניה לטיפול במרכזים למניעה ולטיפול באלימות

במשפחה, ולגיבוש דרכי ההפניה ושיתוף הפעולה עמם, וכן למעקב ולדיווח של השירותים הטיפוליים לבית-המשפט מאפשר להשתמש בסמכותו לצורך חיוב הטיפול והטלת סנקציות, על מי שאינם פונים לטיפול ואינם מקיימים את ההסכמים.

תהליכי אבחון והערכה באמצעות צוות בין-מקצועי. עבודה טיפולית בין-מקצועית נוצרת על-ידי שיתוף פעולה בין לפחות שני מקצועות בעלי תלות הדדית בתוך מערכת עבודה משותפת. הכוונה היא שאנשי מקצוע שונים בעלי ידע ייחודי, כישורים, תפיסות עולם ותכונות אישיות יעסקו במותאם בפתרון בעיות לצורך השגת מטרה משותפת. הצוות מאורגן במהותו סביב צרכים ולא סביב תפקידים, והדגש הוא על יחסים שוויוניים ולא על מערכת היררכית (Andrews, 1990). הספרות (Abramson & Rosenthal, 1995; Andrews, 1990) מדגישה יתרונות שונים בעבודת צוות בין-מקצועי:

1. העבודה בצוות מרחיבה את היקף העבודה. ללא שיתוף פעולה היתה העבודה ממוקדת בתפיסה מקצועית מסוימת, ואילו עבודה בין-מקצועית משלבת בין העובדים הסוציאליים שתפיסתם היא מערכתית-חברתית לבין הפסיכולוגים והפסיכיאטרים שתפיסתם דינמית-אישיותית.
2. שילוב של התמחויות מבהיר את צורכי הפונים מהיבטים שונים, מרחיב את טווח האפשרויות ואת השימוש בכישורים הנדרשים לפתרון בעיות, זאת על-פי התפיסה, שהסך-הכול הוא יותר מצירוף מרכיביו. בצוות בין-מקצועי מעניק כל מקצוע את תרומתו הייחודית מתוך ההתמחות הספציפית שלו. בעידן הנוכחי, המתאפיין במומחויות בתחומים שונים, גם מי שנצרך לשירותי המערכת השיפוטית נזקק, לעתים, למומחים שונים, שכל אחד מהם מתייחס להיבט צר ומסוים של הבעיה. צוות בין-מקצועי מביא בחשבון את כל ההיבטים, מתייחס לתמונה השלמה, ומונע מהפונה הרגשה שהוא אובד בתוך מבוך.
3. שיתוף פעולה בין-מקצועי מרחיב את הידע של בעלי המקצוע, כי הוא חושף אותם לאנשי מקצוע אחרים וכן מאפשר חלוקה בנטל ובאחריות. הדבר חשוב במיוחד כאשר מדובר במקרים קשים, העלולים לגרום לשחיקה, ולאור הטיפול הממוקד ומשך הזמן הקצר העומד לרשות איש הטיפול ביחידות הסיוע. צוות המורכב מאנשי טיפול מדיסציפלינות שונות מאפשר התייעצות, חלוקת עבודה ושיתוף בהתמודדות עם המשפחות במצב משברי קשה.

הצוות הבין-מקצועי ביחידת הסיוע כולל פסיכולוגים ופסיכיאטרים שתחום מומחיותם משפחה וילדים, והוא פועל על-פי עקרונות אלו. עם צירופם של עורכי דין ממערכת המשפט, דרכי העבודה עמם מתגבשות על-פי אותם עקרונות, במטרה לתת

מענים מעמיקים ומקיפים ככל האפשר למשפחות המופנות. בצוותים אלו מתפתח מודל עבודה ייחודי של עובד סוציאלי ועורך דין בהליכי פישור וגישור. עבודה משותפת זו מתקיימת למרות הגישות השונות שבבסיס כל מקצוע, וכל מקצוע משלים את האחר ומאפשר שילוב של היבטים טיפוליים ומשפטיים.

דרכי העבודה בצוות הבין-מקצועי. העבודה בצוות הבין-מקצועי כוללת שלושה מרכיבים:

1. התייעצות משותפת לצורך הערכה וקביעת דרכי טיפול בישיבת צוות משותפת שבה מביאים מקרה לדיון.
2. התייעצות בין העובד המטפל לבין איש מקצוע אחר או שיתופו של איש מקצוע אחר במפגשים.
3. החלטה מקצועית, ועל סמך הפרוטוקול שהתקבל מבית-המשפט על הרכב הצוות שיטפל במשפחה.

דוגמה לתהליך אבחון והתערבות של צוות בין-מקצועי: אישה חרדית הגיעה לבית-המשפט וביקשה צו הגנה על-פי החוק למניעת אלימות במשפחה. מתלוננתה ניתן היה להתרשם כי קיימת גם התעללות בבנה בן החמש. משנתן השופט צו הגנה, נבהלה האישה מהצעד שנקטה, וביקשה לבטל את הצו מחשש שהדבר ייודע לבעלה. השופט, מתוך דאגה לשלום הילד, הפנה את המקרה ליחידת הסיוע והשהה את העברת הצו למשטרה. פסיכולוג היחידה נפגש עם האישה, שהכחישה את פרטי התלונה, הן לגביה והן לגבי בנה. בעקבות התמיכה שקיבלה בשיחה היא הצליחה להתקשר לבעלה ולמשפחתו ולחשוף בפניהם את הצעד שנקטה בו. בשלב זה התערבה עובדת סוציאלית של היחידה, ובמפגש טיפולי נוסף חיזקה את האישה בפעולתה נגד האלימות ומסרה לה מידע על מקורות עזרה בקהילתה. בשיחה זו הבהירה העובדת הסוציאלית לאישה את מחויבותה להגן על הילד מפני התעללות. האישה, שהרגישה בטוחה יותר, היתה מסוגלת בשלב זה לשחרר את העובדת הסוציאלית באירועים נוספים, למרות שהוסבר לה כי חובתה של העובדת לדווח לפקיד סעד לחוק הנוער. עם זאת, היתה העובדת הסוציאלית רגישה לקשייה של האישה ולחששותיה מפני פרסום הדברים, ובדיווח שהועבר לפקידת סעד לחוק נוער, הודגשה מצוקתה של האישה.

במקרה זה מומחש השילוב של הראייה הטיפולית של הפסיכולוג, המתמקד בתהליכים תוך-אישיים, עם הראייה המערכתית של העובדת הסוציאלית, המתמקדת בתהליכים הבין-אישיים, ועם היכרותה עם מערכת שירותי הרווחה בקהילה. במקרים רבים נמצאים המתדיינים בסערת רגשות עצומה, אם בגלל משקעים מהעבר או בשל התדרדרות והסלמת הסכסוך בהווה. נמצא כי במצב כה סוער,

מאפשרת עבודה בצוות בין-מקצועי להעמיד גבולות ברורים, לכוון את התהליך, להתייחס לכל אחד מהצדדים בנפרד ולבחון דרכי התערבות שונות, תוך הימנעות מהישאבות למערבולת הרגשית שבה שרויים בני המשפחה.

הטיפול ביחסי הורים-ילדים במסגרת יחידות הסיוע. במקרים רבים מופנות ליחידות הסיוע משפחות שמוקד הסכסוך אצלן הוא הקשר בין אחד ההורים לילדיו. מדי שנה מתנסים אלפי ילדים בפירוד ובגירושים של הוריהם. הגירושים יוצרים שרשרת של שינויים בתנאי החיים, הן אצל בני הזוג והן אצל ילדיהם, והם גורמים לאובדנים, המצטברים ללחץ נפשי גבוה מאוד (אילון ופלשר, 1988). ההתחלטה להתגרש ולפרק את המסגרת המשפחתית כרוכה תמיד בכאב, בכעס ובסבל רב לכל בני המשפחה. כמצב משברי זה עלולה טובת הילדים להידחק, שלא במודע, לקרן זווית, שכן ההורים טרודים בעימות ביניהם ומתקשים להיות פנויים לצורכיהם המוגברים של הילדים (ולרסטין וקלי, 1980). הפרידה והגירושים עלולים לגרום נזק נפשי לילדים, שכן הם משנים לחלוטין את כיוון הצמיחה של הילד ואת התפתחותו, עקב השפעתם ארוכת הטווח (ולרסטין, 1995). הדרך שבה הם נערכים, משך הזמן שבו חשופים הילדים לקונפליקט ועצמת המאבק בין ההורים, הם הגורמים הפוגעניים ביותר, משום שהם דוחקים את הילד למרכז העימות, מעוררים בו רגשי אשם, מספקים לו מודל חיקוי שלילי ושוללים ממנו את הזכות לאהוב את שני הוריו. תחושה זו עלולה להוביל לייאוש, לנסיגה, לירידה ביכולות התקשורת, ולפגיעה בהסתגלות החברתית, ולתוקפנות. בטווח הארוך עלולים ילדים אלו להתקשות בפיתוח קשר בין אישי בבניית קשר זוגי, וקיימת סכנה להעברה בין-דורית של גירושים וקשיי הורות (Garrity & Baris, 1994). השלכות הגירושים קשורות גם לשלב ההתפתחותי של הילד ולטיב הקשר שלו עם כל אחד מהוריו. אין גיל "טוב" לגירושים, אולם קיים שוני ברמת ההסתגלות של ילדים בגילים השונים ובמשימות ההתפתחותיות שהם מתמודדים אתן (Garrity & Baris, 1994). ואולם, בהתערבות זמינה ומיידית ניתן להקטין את ממדי המשבר, למנוע הסלמה ולנסות לצמצם קשיים עתידיים. אחד הקונפליקטים של ילדי גירושים, המחזק על-ידי המאבק המשפטי, הוא קונפליקט הנאמנות הכפולה, שנוצר כאשר אחד ההורים מצפה מהילד ליצור עמו ברית, קואליציה, נגד ההורה האחר.

ביחידת הסיוע מרגישים כבר מהשלב המוקדם ביותר של ההתדיינות המשפטית את חשיבות הקשר ההורי בין שני ההורים וילדיהם. יחידת הסיוע מטפלת במגוון קשיים, הנוצרים בקשר הזה במהלך הליכי הגירושים, כאשר גיל הילדים נע מחודשים ספורים עד בגירים בשנות העשרים לחייהם. העבודה מתבצעת בעיקר בתחומים האלה:

- התייחסות טיפולית להפרדה בין זוגיות להורות והרגשת המשך ההורות גם לאחר הפירוד.
- שימור הקשר בין הילד להורה הלא משמורן והתייחסות לתפקיד הייחודי של קשר זה ולחשיבותו.
- חיזוק ותמיכה בהורה המשמורן ש"מחזיק" בילד מתוך חולשה, חשש מבדידות ומנטישה המקשים עליו את המשך הקשר עם ההורה האחר.
- סיוע בחידוש קשר בין הורה לא משמורן לילדו לאחר נתק. התופעה, המתויגת כ"סרבנות קשר" גוברת והולכת, פוגעת בשלומם הנפשי של הקטינים ובזכות ההורה לממש את הקשר עם ילדו וצוברת תאוצה ככל שחולף הזמן.
- מידע על התנהגות בזמן משבר הגירושים, על הנזקים שעלולים להיגרם לילדים ועל זכויותיהם.
- הדרכת הורים לגבי צורכיהם הפיזיים, הרגשיים וההתפתחותיים של ילדיהם.

דוגמה לטיפול בקשר שבין נער בן 15 לאביו לאחר שמונה שנות נתק: מדובר במשפחה של הורים פרודים (לא גירושים), שלה שלושה ילדים בגירים ובן קטין בן 15. שמונה שנים מנהלים ההורים מאבק על הרכוש. כל הילדים ניתקו את הקשר עם אביהם על רקע אלימות במסגרת הסכסוך המתמשך. באחרונה הגישה האם תביעה להגדלת מזונות הבן, שגרמה לפתיחת התיק המשפטי. בדיון המשפטי דרש האב לפגוש את בנו, ובית המשפט הפנה את המשפחה ליחידת הסיוע.

התערבות היחידה כללה מפגשים עם כל בני המשפחה (כולל משפחת המוצא של האב), ביחד ולחוד, ובסופם מפגש ראשון בין האב לבנו לאחר שמונה שנות פירוד. במפגש עם האב היתה התייחסות להיסטוריה של הקשר והנתק ונבדקה כנות רצונו לחדש את הקשר עם הבן, לאחר תקופה כה ארוכה. במפגשים עם האב לא נשפטה התנהגותו בעבר אבל ניסו להביא למודעותו, כיצד פגעה התנהגותו האלימה בעבר במערכת היחסים עם בנו, וכן ניסו לסייע לו לשקם את הקשר. במפגשים עם הבן נבדקה האפשרות לחידוש הקשר. ניתנה לו הזדמנות להביע את כעסו כלפי האב, לשחזר את הנטישה ולהפריד בין כישלון הנישואים של הוריו, לחלקו של האב בהורות. כמו כן הושקעו מאמצים רבים להכנת המפגש בין האב לבנו, ונלקחו בחשבון התנגדותו של הבן לפתוח קטע כואב בחייו, וחששותיו של האב למפגש עם נער בן 15, שאותו ראה לאחרונה כשהיה ילד בן 7.

האב התקשה להבין את צרכיו הרגשיים של הנער, ולמרות זאת התקיים מפגש שהיה חשוב לשני הצדדים ובעיקר להתפתחותו הרגשית של הקטין. בהדרכת העובדת הסוציאלית ביקש האב סליחה מבנו והביע רצון לקשר עמו. על-פי שיקול דעתה של העובדת הסוציאלית, הוסכם כי בשלב הראשון יפגשו הבן ואביו אחת לחודש, כדי לאפשר לבן לחדש את הקשר בהדרגה ועל-פי צרכיו. במעקב שנערך לאחר

כמה חודשים נמסר לעובדת הסוציאלית כי הבן ממשיך להיפגש בקביעות עם אביו. במקרים רבים, התנסה ההורה שנשלח לקבל עזרה מקצועית בנושאים הקשורים בהורות במפגשים עם אנשי מקצוע, כגון פקידי סעד, פסיכולוג, עו"ד, דיין או שופט. לא פעם מגיעים ליחידת הסיוע הורים מיואשים, חסרי אמון ותקווה ביכולתם לחדש ולקיים את הקשר עם ילדיהם. יתרה מכך, הם מנותקים מחיי היומיום ומעולמם של ילדיהם ומנוכרים להם. תפקיד יחידות הסיוע לסייע להם להצליח בהורות, גם כאשר נכשלו במערכת היחסית הזוגית.

העבודה על שיקום הקשר אינה עבודה עם ההורה הלא־משמורן בלבד, אלא עם כל המערכת המשפחתית, בהתאם למצב הרגשי הנתון. לעתים מזומנות מתוך התחשבות ברמת הקונפליקט שבין ההורים נעשה הטיפול בתת־המערכות המשפחתיות בנפרד. במקרים אלו תפקיד היחידה למתן את עצמת הקונפליקט ואת הנזקים הנגרמים לכל אחד מבני המשפחה. הדגשת חשיבות הקשר המתמשך של שני ההורים עם ילדיהם, באמצעות סדנאות מידע והדרכה להורים בהליכי גירושים, מיועדת לנסות ולמנוע נזק ביחסים.

סוגיות דילמות

הקמת שירות חדש כרוכה תמיד בהתמודדות עם סוגיות מקצועיות, עם דילמות ועם קשיים. המעורבות הגבוהה של כל עובדי יחידות הסיוע בתהליך ההקמה והפיתוח ובהתלבטיות שעיקרן גיבוש מערכת מקצועית, מחדדת את המודעות לסוגיות אלו. מחקר להערכה מעצבת, שעורך מכון "ברוקדייל" בשנתיים הראשונות להקמת היחידות, נועד לסייע להתמקד בשאלות המרכזיות, כמתן משוב ובשיקוף העשייה והפיתוח.

הסוגיות נוגעות במידה רבה למיקום היחידות בצומת שבין המערכת המשפטית לבין מערכות הרווחה בקהילה. נושא זה מעלה דילמות על מערכות היחסים של עובדי היחידות הן עם המערכת השיפוטית והן עם המערכת המקצועית. היותן של יחידות הסיוע חלק מבתי־המשפט, הקשר היומיומי עם השופטים והתמודדותם של השופטים והעובדים כאחד עם התכנים הקשים המובאים בפני השופטים, גורמת, לעתים, לחוסר בהירות בציפיות השופטים מעובדי יחידות הסיוע או לציפיות גבוהות שלא תמיד ניתנות ליישום, ולחוסר בהירות בציפיות עובדי יחידות הסיוע מבית־המשפט, שלמרות ייחודו תפקידו הראשוני לתת מענים שיפוטיים. במערכת יחסים זו נדרש איזון עדין שיבחין בבירור בין שתי המערכות, למרות השותפות הרבה ביניהן.

הקמת יחידות הסיוע לוותה בחששות מצד שירותים טיפוליים רבים בקהילה,

שראו ביחידות איום על מקצועיותם ועל מקומם בבית-המשפט. במהלך התקופה שעברה מאז הוקמו היחידות הושקעה עבודה רבה בגיבוש דרכי עבודה עם השירותים הטיפוליים השונים, התקיימו מפגשים מקצועיים, והתנהלה הסברה נרחבת על התפקידים הייחודיים של יחידות הסיוע, על חינויותו של קשר רצוף, דו-סטרי ובלתי אמצעי בינן לבין השירותים החברתיים והטיפוליים האחרים. בעוד שברמות המקומיות כבר נקצרים פירותיה של השקעה זו, עדיין לא גובשו נהלים מחייבים (הוראת תע"ס), וזו אחת המשימות העומדות בפני היחידות.

סוגיה אחרת נוגעת לכך, שעובדי יחידות הסיוע הם עובדים מיומנים ביותר, בעלי רקע עשיר ומגוון בטיפול. רבים מהם מתמודדים עם ההכרח לוותר על תהליכים טיפוליים ממושכים ועל דרכי עבודה מוכרות מהעבר, לטובת התערבויות מהירות וקצרות מועד. העבודה ביחידות הסיוע מחייבת קצב, התקשוריות מהירות ופרידות תכופות מהמשפחות שבטיפול. לא פעם, כאשר יש צורך בתהליך טיפולי ממושך יותר והמשפחה מופנית לטיפול בקהילה, חשים העובדים, כי היו מעוניינים להתרחק, ולו במעט, מהאינטנסיביות של קצב העבודה המהיר לטובת התהליך המתמשך, וליהנות שוב מהיכולת להיות שותפים כמטפלים לתהליך שיקומי מתגמל של מטופל זוג או מערכת משפחתית.

עובדי יחידות הסיוע מתמודדים עם משפחות במצב משברי, הנסחפות, לעתים, לרמות עוינות הדדיות קשות ביותר. העובר, הנמצא ב"עין הסערה", חשוף לתגובות הרגשיות הקשות ולעוינות העמוקה שבין בני המשפחה, והוא נדרש להיות רגיש ומודע לתגובותיו ולרגשות שמעוררים בו עימותים אלה.

קושי אחר לגמרי נובע מהתמודדות עם הצורך להתאים את המציאות לדרישות החוק והתקנות בכל הנוגע לתקינה של עובדים סוציאליים ולהקמת יחידות סיוע חדשות. החלטה של הנהלת בתי-המשפט לפתוח בית-משפט לענייני משפחה אינה מלווה באופן אוטומטי בהקצאת משאבים להקמתה של יחידת סיוע נוספת, למרות הקביעה החוקית על פיה יש להקים יחידת סיוע תוך שישה חודשים מיום הקמת בית-המשפט. הניסיון מוכיח שאישורים לתוספות תקציביות ולתוספת תקני כוח אדם דורשים מאבקים והליכים מרובים, דבר שהביא בעבר לעיכוב של שנים בפתיחת היחידות באילת, בטבריה ובקרית שמונה, ובהתאמת מספר העובדים למספר השופטים ביחידות הקיימות. עיכובים אלו פוגעים ביכולת יחידות הסיוע לספק את השירות שלשמו הוקמו למשפחות המתדיינות ולמערכת השיפוטית.

סיכום

יחידות הסיוע הן שירות חדש הנמצא בשלבי התפתחות וגיבוש, ומטרתן לתת מענה מקצועי ויעיל לצרכים הטיפוליים של משפחות בהליכים משפטיים הכרוכים בסבל ובכאב.

הקמת היחידות ליד בת-המשפט לענייני משפחה הוא חידוש הן בעולם הטיפולי והן במערכת המשפטית בישראל. גם בעבר פעלו מערכות אלו בשיתוף פעולה בנושאי משפחה באמצעות פקידי סעד לסדרי דין, לחוק הנוער ועל-פי חוקים אחרים, ובתחום הפלילי, באמצעות שירותי המבחן. עם זאת, בהקמת יחידות הסיוע הוכר הצורך במערך שירות טיפולי, שיהיה חלק אינטגרלי מבית-המשפט, ובו בזמן חלק בלתי נפרד ממערך השירותים הטיפוליים של הקהילה. גישה זו מאפשרת שירות מידי, נגיש וזמין ואף "על-אתר" למשפחות מסוכסכות, הפונות לבית-המשפט בחיפוש אחר מענה. בהיותן הזרוע הטיפולית של בית-המשפט לענייני משפחה, יכולות יחידות הסיוע לעזור במילוי התפקיד השיפוטי, תוך שילוב המרכיבים הנפשיים והחברתיים המאפיינים את המשפחה. גישה זו תואמת התנסויות בעולם, בעיקר באוסטרליה, שם מצביעים הדו"חות והסקרים, כי היות יחידות הסיוע חלק מהמערכת המשפטית מאפשר יחסי עבודה קרובים עם בת-המשפט, שירות מתאים ויעיל יותר למשפחות, וסיפוק פתרונות מעשיים ואנושיים למתגרשים ולילדיהם (Brown, 1997b). דרכי העבודה הממוקדות והשימוש בטכניקות טיפוליות קצרות מועד מאפשרים ליחידות לתת מענה מקצועי הולם למשפחות המופנות, תוך שמירה על רמה מקצועית נאותה, ומתוך כוונה לפתח מודלים חדשים של התערבות, במטרה לסייע לבית-המשפט במילוי תפקידו ולמשפחות במשבר הזקוקות לעזרה זו.

מקורות

- אילון, ע. ופלשר, ע. (1988). תגובת שרשרת: ילדים וגירושין. חיפה: נורד.
 אלדר, ד. (1998). יחידות הסיוע שלידי בית-המשפט לענייני משפחה. מתוך: י. גייפמן (עורך). דיני משפחה בישראל בעידן בית-המשפט לענייני משפחה (חלק ב, עמ' 1134-1141). תל-אביב: דיונון.
 אלדר, ד. (1999). תובענה ליישוב סכסוך. חלופה טיפולית בבית-המשפט לענייני משפחה. מתוך: י. גייפמן (עורך). דיני משפחה בישראל בעידן בית-המשפט למשפחה (חלק ג, עמ' 1217-1225). תל-אביב: דיונון.
 ארבל, ד. וגייפמן, י. (1997). חוק בית-המשפט לענייני משפחה, התשנ"ה-1995. הפרקליט, מג(ג), 456-431.

- ולרסטין, ג.ט. (1995). עדותה של די"ר ג'ודית ולרסטין בפני ועדת ארה"ב בנושא רוחת הילד והמשפחה: שימוע ציבורי בנושא משמורת וסדרי ראייה. סן פרנציסקו, 10.5.95 (לא פורסם).
- ולרסטין, ג.ט. וקלי, ג.ב. (1980). אחרי הגירושין: כיצד מתמודדים ילדים והורים עם גירושין. תל אביב: זמורה ביתן.
- מדינת ישראל: חוק בית-המשפט לענייני משפחה התשנ"ה-1995.
- מדינת ישראל: צו בית-המשפט לענייני משפחה (הקמת יחידות סיוע, דרכי פעולתן וסדרי עבודתן), התשנ"ו-1996.
- מדינת ישראל: צו בית-המשפט לענייני משפט (יחידת הסיוע - כישורים מקצועיים ופיקוח מקצועי), התשנ"ו-1996.
- מדינת ישראל: תקנה 258 יט(ב) לתקנות סדר הדין האזרחי.
- רדאי, פ. (1995). על השוויון. מתוך: פ. רדאי, כ. שלו ומ. ליבן-קובי (עורכות), מעמד האישה בחברה ובמשפט (עמ' 19-63). ירושלים ותל-אביב: שוקן.
- Abramson, J.S. & Rosenthal, B.B. (1995). Interdisciplinary and interorganizational collaboration. In R.L. Edwards (Ed.), *Encyclopedia of Social Work* (19th edition), 2 (pp. 1479-1489). Washington D.C.: NASW Press.
- Andrews, A.B. (1990). Interdisciplinary and interorganizational collaboration. In L. Greenberg et al. (Eds.), *Encyclopedia of Social Work* (18th edition), 1900 supplement (pp. 175-188). Silver Spring, MD: NASW Press.
- Brown, C. (1997a). *Developing and implementing family court services: The Family Court of Australia*. Paper presented at the Second World Congress on Family Law and the Right of Children and Youth, San Francisco.
- Brown, C. (1997b). *Response of the Family Court of Australia to the attorney-general's department paper, on "primary dispute resolution services in family law"*.
- Dutton, M.A. (1992). *Empowering and healing the battered woman*. New York: Springer. Family Law Act, 1975: Australia.
- Foy, K. (1987). Family and divorce mediation: A comparative analysis of international programs. *Mediation Quarterly*, 17, 83-96.
- Garrity, C.B. & Baris, M.A. (1994). *Caught in the middle: Protecting the children of high-conflict divorce*. New York: Lexington Books.
- Gordon, J.S. (1996). Community services for abused women: A review of perceived usefulness and efficacy. *Journal of Family Violence*, 11(4), 315-329.
- Steinberg, D. (1989). The case for the unified family court. *Children and Society*, 3(2), 119-138.
- Stets, J.E. (1988). *Domestic violence and control*. New York: Springer.
- Walker, L.E. (1979). *The battered woman*. New York: Harper and Row.
- Walker, L.E.A. (1994). *Abused women and survivor therapy*. Washington DC: American Psychological Association.